

Bretter Györgyről: halotti beszéd

„... amilyen a szertartás, olyan a közösség” — írta Bretter György életében jelent utolsó könyvének utolsó írásában. Emeljük hát föl fejünket ebben az ínséges időben mindazok, akik immár csak a Házsongárdi temetőben szoktunk összegyűlni, s temessük el őt tisztességgel. Tisztességgel, farkasszemet nézve a sorsnak álcázott véletlennel, a tárgyalogosságba bugyolált késpengével, a természet kristályosságával behavazott gyűlölettel — ahogy ő nézett szembe egy életen át szónokló és tapsviharzó termek tömör csöndjével, a térbeli korlátozottság szálnalmas prózájával, a könyv-lapokról elillanó betűk vakító és köhögtesztő füstjével, a mosolyra felelő dadogással, a bélyegnagyító alatt esendően föltáruuló fogazatváltozataival és bizarr fölülnyomásai-val a nagy sorozatban gyártott semminek, megvetett szállodai ágyak szélén üldögélő, nyúlászorkalapos hivatalnokokkal, az érzélgősség, az óvatoskodás és a lépéskényszer attasétáskás kiküldötteivel, a szűkősség, a vidék, a reménytelenség izzó unalmával.

Filozófust temetünk el, aki hasonlóan egyetlen igazi rokonához, a tőle föltehető-leg csak pár parcellányira nyugvó Apátzai Tsere Jánoshoz, talán nem volt kultúra-alkotó, de bizonyosan kultúrateremtő volt. Filozófus volt, aki soha nem beszélt a filozófiáról, akiben az elméleti érzék és az építkező kíváncsiság csak az ésszerűség átlátható terepét biztosította a fő kérdés számára: *mi lesz velünk?* Voltaképpen egyetlen dologra tanított meg bennünket: hogy ezt a kérdést föltegyük. Erre a kérdésre nem lehet jóslatokkal válaszolni. Inkább bámuljunk ki az ablakon éjszaka, ha szakad az eső, gyűjtsunk rá, nyúlunk a pohár után, beszéljünk másról. Mi ebben a nagy temetőben értjük, értjük jól, hogy mi a végtelen ironia. Amikor mindaz, ami lényeges, nem fejeződhet ki másban, csak a megbontott cigarettásdoboz friss ropogásában, a kávéskanál és a csészeperem csöngő találkozásában, a baráti kézzel össze-állított könyvcsomag ígéretes nyomdafesték-illatában, a fehér fényű konyhaasztal barátságosan sík lapjában — akkor nem marad más hátra, mint az öngúny. A kérdés pátozsa legyűrte a válasz pátozát. „Mi lesz velünk?” — Hát tudja a keserves bú-bánat. Itt nyeri el végső (ironikus) jelentését Bretter György egyik legfontosabb tanulmányának kategóriapárja: *az empíria elvesztése és az elvontság feláldozása*. Mindkét dolognak meg kell történnie, hogy a fő kérdés kimondathassék. A kritika teljesen gyakorlati-morális lesz, mert a fő kérdésnek tisztességesen kell kimondatnia. És nincs egyéb, csak kritika, mégpedig elkeseredett, kritizáló kritika, gúnyolódó, ironikus, bíraskodó bírálat, hiszen az égvilágon mindennek helyt kell állnia a fő kérdés színe előtt, amelyről persze mindenki tudja, hogy nem kérdés, hanem artikulálhatatlan és artikulátlan, hörgő segélykiáltás. Bretter Györgyben volt annyi ironia, hogy tanítani próbált embereket ezzel a kétségbeesett hördüléssel. Megtanított bennünket az abszurdum ízeire. Bretter György tanítványai a világ legjobb újságolvasói — a szó filozófiai, nem politikai értelmében. Megtanította őket a pöffeszkedő hazugság csiklandós élvezetére, a gondolati impotencia főséges humorára, a nyögvenyelős semmitmondás fűszeres előnyeire. A blöff és az alpáriság szakértő szemlélete megkímél bennünket a fő kérdés patetikus szomorúságától, mert képes létrehozni ugyanazt: a legyintés és az összenézés cinkosságának tudományát. Remélem, sokan meghallották azt az ironikusan tárgyalogosa fogalmazott mondatát, mely szerint a sors „lét, amelyben a tehetetlenség maga előtt görgeti a számára elérhetetlen aktivitást”. Szívszorító.

Igen, szívszorító, de nem azért, mert ki kellett mondani. Hanem csak azért, mert tapasztaltuk, hogy ilyen helyzetben az őszinteség valami rossznak a fogcsikorgató elismerése. Itt nem lehet kijelenteni, csak bevallani. Bevallani, hogy az emberek hallgatják rádióan a híreket, utána elköltik olcsó, nehéz és egészségtelen vacsorájukat, és e kettős okból lidércnyomások közt forgolódnak reggelig az átnedvesedett dunyha alatt. Bevallani — noha elkoptatott, olcsó munkásromantikának hívják az ilyesmit —,

Elhangzott Kolozsvárt, Bretter György temetésén.

hogy aztán nem vigaszra berreg az ébresztőóra. Mindez aligha eredeti. Eredeti választ csak arra a kérdésre lehet adni, hogy miért és hogyan van az, ami van. De arra a kérdésre, amely a mennydörgős mennykövek atyafiságát főlemlegetve egyszerűen segítségért és megváltásért fohászkodik, arra csak szégyenkező önróniánk lehet a felelet. Bretter György ebből a lehetetlenségből próbált filozófiát és nyilván magának életformát csiholni, s ami innen kisült, az élcekkkel óvott inkognitó és a tépett pátosz kettőssége, elemésztette őt, s elemésztette volna akkor is, ha százszor kevésbé érzékeny, eleven és sebezhető. Mióta kiszabadult az ifjonti kedéllyel — de már akkor sem eminens módjára — bemagolt katekizmusból, a négy tulajdonság és három alapvonás (vagy fordítva) állítólag forradalmi algebrájából, védtelenül állt szemben mindazzal, amit gonosznak tekintett. Az elutasítás nem jelentette számára a szolidaritás megtagadását. Erkölce nem teremtett számára dichotóm világot: ő a Jó pártján állt, de a rosszak (a rossz emberek) pártján is — s ez, ha meggondoljuk, szép és logikus.

De az élet így bizony nem könnyű. És láthatjuk, a halál, Bretter György halála sem az. Mit jelent egy végtelenül ironikus ember halála? Ismét zavarba hoz bennünket, hiszen kikacagná ostobaságainkat, búcsúzkodó, bumfordi gesztusainkat. Csak tanácstalanok lehetünk, mert nem hoztuk el neki a segítséget, a megváltást, de hát nem is tőlünk kérte és nem magának, bár ki tudja... és föltétlenül velünk volna lelkiismeretünk szokványos háborgásaiban, de ki is nevetve bennünket. Tudhatjuk: tanácstalanságunk állandósulni fog, Bretter György minden lélegzetvétele tanúsítja, hogy jogosan. Igen, módosítom az igeidőt: tanúsította. Ő már nem lélegzik többé.

Jeremiás azt mondja Siralmaiban: „Elesett a mi fejünknek koronája, jaj most nekünk, mert vétkeztünk: Ezért lett beteg a mi szívünk, ezekért homályosodtak meg a mi szemeink; a Sion hegyéért, hogy elpusztult; rókák futkosnak azon!”

Bretter György megtanított bennünket valamire, amit most sem tudok kimondani, mégis mindannyian értjük, hiszen valamennyiben gyászolunk: érette, meg a Sion hegyéért, hogy elpusztult — rókák futkosnak azon. Ő azt akarta, hogy ne pusztuljon el, sem a Sion hegye, sem ő maga. Igen, ríva kapaszkodunk a reménytelen reménybe.

Igaz ember volt. Nyugodjék örök háborúságban.

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS



FODOR JÓZSEF: KANÁLIS